

**NATIONAL EDUCATION SYSTEM
OF UKRAINIAN SCHOOLCHILDREN IN 2005-2021
(DEDICATED TO THE 100TH ANNIVERSARY
OF THE INSTITUTE OF PEDAGOGY
OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE)**

**НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ
УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ У 2005-2021-Х РОКАХ
(ПРИСВЯЧЕНО 100-РІЧЧЮ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ)**

Svitlana Shevchenko¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-651-5-29>

Abstract. In the difficult times that Ukraine is currently experiencing, there is an urgent need for national-patriotic education of the younger generation. Scientific research by employees of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, which recreates historical sketches of figures of the past, can be an example and a powerful tool that teachers will use in the educational process of Ukrainian schoolchildren. It has been proven that this process is greatly influenced by the educational institution, which should become the center of formation of a citizen-patriot of Ukraine, ready to selflessly build an independent, democratic state, care about its national security, increase the well-being of people, contribute to the unity of the Ukrainian people and the establishment of peace and harmony in society. School is the living space of a child; here he does not prepare for life, but lives. The research methodology is based on general research methods of analysis and synthesis, induction and deduction, observation and abstraction, which are used to systematize achievements in the theory and practice of education, in particular, school education. The results of the study showed that the upbringing of children plays an important role in this. Every act of a teacher should testify to his sincere

---

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Department of History and Philosophy of Education Institute of Pedagogy,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv

love for his native land and for the entire multinational Ukraine. Using examples of figures from the past, we briefly showed how they defended the right of Ukrainians to national education (language, culture), considered approaches to various ideas and projects for reforming education, its labor and professional direction, and its connection with life in the educational process, in particular, considered nationalism as a worldview of the Ukrainian people, dreamed of returning to the moral values of Ukrainians created by previous generations; participated in the Ukrainian movement, fought for the preservation of the peculiarities of social and cultural identity, and first put forward the idea of political independence of Ukraine. It is proved that one of the most important tasks of the revolutionary transformations was the Ukrainianization of the school. The enlightened people advocated the revival of the state traditions of the Ukrainian nobility and the preservation of the peculiarities of its social and cultural essence, which were considered extremely valuable for the Ukrainian people. The activation of the cultural and educational movement, the creation of conditions for the study of the Ukrainian language, the development of the national school, science, culture, the protection of national interests by cultural and educational figures and today produces fundamental works that will be the basis for the national-patriotic education of schoolchildren and youth, who will become true patriots of their Motherland in the future.

Вступ

Національна система виховання українських школярів є однією з проблем освіти України. Відповідно до Законів України головною метою національної системи виховання українських школярів – є патріотичне виховання, формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, пошани до видатних вітчизняних діячів, патріотичних цінностей, до яких належать: національна ідея, українська мова, національна культура, історія народу. Серед виховних напрямів є громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне виховання, як основні складові національно-патріотичного виховання [14].

Нині потрібні нові підходи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості, а саме: «величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом

і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери» [14].

Патріотичне виховання школярів – це виховання свідомого громадянина, патріота, набуття соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємин, потреби та уміння жити в суспільстві, духовності, моральної, художньо-естетичної культури. Патріотичне виховання спрямовано на залучення учнів до глибин національної культури і духовності, про досягнення світової культури. В основу виховання покладено принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь. Національна школа, національно орієнтований вчитель це – важливі складники розвитку держави [1, с. 214]. Філософсько-освітня думка в Україні спрямована на утвердження національної мови, культури та загальнолюдських цінностей [29, с. 237]. У сучасному світі люди – найбільший і найцінніший національний ресурс. Це підтверджує тезу, що «наявність людського капіталу – показник матеріального добробуту країни і суспільства в цілому [2, с. 133].

Проблемою патріотичного виховання школярів яке ґрунтується на фундаментальних працях у галузі національної системи виховання, концептуальних положеннях національної освіти та виховання займаються: Л. Березівська, І. Бех, Н. Дічек, А. Загородня, В. Кремень, О. Сухомлинська та ін. Наукові праці Л. Березівської, В. Кременя, О. Міхна, Л. Савченко, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О. Сухомлинської та ін. розкривають важливість національно-патріотичного виховання особистості. Освіта заснована на національній ідеї, має прищепити такі якості, завдяки яким і постане людина-громадянин, котра дбає про національну безпеку, підвищення суспільного добробуту. Актуальним для України є підготовка молоді до життя у системі демократичних відносин. Власне культура демократичного мислення, поведінки та практики спирається на демократичні та духовні цінності [26, с. 989]. В освітньому закладі як в осередку становлення громадянина-патріота України педагоги наполегливо виховують молоде покоління, сприяють єднанню українського народу та встановленню миру й злагоди в суспільстві [12, с. 621]. Забезпечення розвитку та

функціонування української мови як державної, побудови ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей тощо є основними завданнями Національної стратегії на період до 2021 року [15].

1. Освітні знакові події на законодавчому рівні у 2005-2021-х роках

Школа є провідною ланкою всього навчально-виховного процесу молоді, а процес виховання здійснюється в комплексі чотирьох форм: навчальний предмет (історія та географія України, українська мова та література, музика, образотворче мистецтво); організація шкільного життя, що сприяє демократичній поведінці; міжпредметна форма діяльності в межах освітянського простору; організація позакласної та позашкільної діяльності. Особливого значення у вихованні національно-свідомої молоді набуває вивчення української мови. Ключова роль української мови як шкільного предмета у формуванні національної і культурної ідентичності полягає в тому, що мова – це те, що робить Україну Україною, а українців – українцями. Мова є становленням світогляду здобувачів освіти, інтегрує соціум, з населення гуртує народ, визначає не схоже на інші обличчя нації (Загородня, 2024). Опановуючи мову, людина усвідомлює свою належність до певної національної культури, засвоюючи і визнаючи її цінності, норми, ідеї, пріоритети, смаки, традиції, ототожнюючи себе з ними. Тому дуже важливо, щоб учні зрозуміли визначальну роль державної мови в самоідентифікації українців як нації, адже ворог, прагнучи позбавити українців права на існування, передовсім знищує українську мову [5, с. 2].

На законодавчому рівні у 2005-2021 роках було прийнято ряд наказів, ухвалення законів, які лягли в розробку як на держаному так і місцевому рівнях шкіл України. Ці роки стали поштовхом у розвитку уже набутого напрацювання методик, різних методичних розробок з української культури, мови. Зокрема, у 2005 році затверджено Указ президента України №1013/2005 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (4 липня 2005), з метою дальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір та створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти [19]; підписано Наказ Міністерства освіти і

науки України № 402 від 11.07.2005 року та прийнято Положення про нагородження нагрудним знаком «Софія Русова» Міністерства освіти і науки України та премії імені С.Ф. Русової, яким нагороджують наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників за значний особистий внесок у розвиток дошкільної та позашкільної освіти.

Важливою віхою у 2005 році стала реформа оцінювання (впровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з української мови під, яка згодом мала покращити якість шкільної освіти та вирівняти можливості для вступу). Міністерство освіти і науки України затверджувало нові плани для загальноосвітніх шкіл, регулюючи навантаження та перелік предметів; продовжувалося використання перехідних навчальних планів для шкіл з різними мовами навчання. Також 2005 рік став першим кроком у приєднанні до Болонської системи (поділ вищої освіти на бакалаврат і магістратуру).

2006 рік відзначився Зовнішнім незалежним оцінюванням.

2012 рік став знаковим появою електронних підручників.

У 2016-2017 роках було прийнято новий Закон «Про освіту» та НУШ започатковано такі нововведення:

- остаточний перехід на 12-ти річну освіту;
- прийняття дітей до школи згідно з місцем проживання;
- підвищення важливості української мови у шкільному навчанні;
- початок реформи НУШ та поява нового держстандарту початкової освіти.

У 2017 р. ухвалено Закон про інклюзивну освіту («Про внесення змін до Закону України «Про освіту»). Учні з особливими освітніми потребами (ООП) могли отримати можливість вчитись у звичайних школах, а не спецзакладах (робота з переобладнання шкіл і класів до потреб дітей з ООП, вводилися поняття: «ресурсний центр», «асистент дитини», «асистент учителя» та інші).

У 2018 році було ухвалено закон про булінг. Боротьба з булінгом стала державною справою, а саме: на законодавчому рівні призначалося покарання за булінгу (кодекс про адміністративні правопорушення) у формі накладання штрафу або громадських робіт на строк від двадцяти до сорока годин.

2020 рік став роком випробування: пандемія та дистанційне навчання переініціало звичайне життя на велике стихійне лихо. «Через

пандемію COVID-19 у школах вперше навчають дистанційно. Всі школи України одночасно закрили на карантин. Це стало найбільшим викликом для освітньої системи 2020 року. В Україні не було досвіду до роботи он-лайн, ні єдиної онлайн-платформи для навчання, ні методичних рекомендацій проведення дистанційних уроків. Педагоги навчалися «дистанційки» самостійно від нуля, випробовували різні освітні платформи, нові методи, проводили уроки в ZOOM» [16]. У цей час стали популярними онлайн-школи, які пропонували дистанційний формат навчання у поєднанні з інтерактивними, сучасними методами викладання. У грудні МОН спільно з Мінцифри, УІРО та ГС «Освіторія» розробили і презентували національну онлайн-платформу «Всеукраїнська школа онлайн» для 5–11-х класів, що було позитивним викликом для тогочасного навчання [16].

У 2021 році було оновлено державні стандарти для початкової (2016) та середньої освіти (2020), а також ухвалено новий закон «Про загальну середню освіту». 2021 рік став роком випробування у дистанційному і змішаному навчанні. Новації ухвалили разом із Законом «Про повну загальну середню освіту» [16]. Тобто, у ці роки відбулося багато змін, вагомим стало покращення якості шкільної освіти, національно-патріотичне виховання з урахування надбань національної української культури, гуманістичної педагогіки, активізація процесів патріотичного виховання, з внутрішньо і зовнішньополітичними подіями, перехід від регіональних програм розбудови національної системи виховання до реформ державного рівня, зокрема Нової української школи. Тридцятиріччя незалежності України у 2021 році все ж були насичені різними поліпшеннями для розвитку освіти і серед яких певна історія розбудови розвитку вітчизняної освіти, української школи.

2. Видатні вчені Інституту педагогіки НАПН України (здобутки його науковців)

У всі часи українського народу проблема патріотичного виховання учнів шкіл України була надзвичайно актуальною в теорії та методиці виховання. На думку В. Сухомлинського, А. Макаренка, О. Вишневського, І. Беха, Л. Березівської, Н. Дічек, А. Загородньої та ін., патріотичне виховання, як складова національної системи виховання була

одним із найважливіших напрямів виховання особистості. Так, з історії здобутків науковців відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України, відомо, що за період з 2005 по 2021 роки було досліджено ряд тем НДР, які безпосередньо роковували погляди діячів на національно-патріотичного виховання та оновлення української освіти зокрема.

Перш за все це був період вагомим і цінним для співробітників численними публікаціями з НДР, визнання позицій деяких учених, які були працівниками Інституту, розкриття їх цінності творчого доробку, педагогічної спадщини окремих видатних вчених, науковців, які внесли надзвичайно цінний творчий доробок, що лягає в основу освіти, педагогіки, сурдопедагогіки та в цілому навчально-виховного процесу молодших школярів і молоді зокрема.

Здобутки співробітників відділу є історичною сторінкою на шпальтах різносторонніх джерел і, є важливими надбаннями і неоднозначними. Так, історія несе велике значення для всіх тих, хто її творить. Ось і цей час неоднозначний на творчому шляху для Шевченко Світлани Миколаївни, спочатку аспіранткою відділу історії педагогіки Науково-дослідного інституту педагогіки, а згодом молодшим науковим співробітником відділу в складі авторського колективу під керівництвом завідувачки відділу доктора педагогічних наук, професора Н.П. Дічек. Неоднозначним і високопрофесійним він був і для відомого українського вченого, першого президента АНП України (1991-1996), доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена АПН України Миколи Дмитровича Ярмаченка (1928-2010). Микола Дмитрович розробляв питання історії розвитку вітчизняної освіти та історії сурдопедагогіки. Учений-академік був переконаний, що саме зараз той час, коли треба дослідити педагогічну спадщину Якова Борисовича Резніка, першого доктора педагогічних наук у 1940 р., професора, дослідника з проблем дидактики, психології та виховання, методиста початкової та середньої освіти, керівника «Дослідного дитячого будинку (1919-1929)», автора багатьох наукових праць, присвячених актуальним проблемам педагогічної теорії і практики, викладача і організатора середніх і вищих навчальних закладів. Микола Дмитрович вважав, що, серед відомих вчених Інституту педагогіки НАПН України (О.М. Астряба, Н.М. Буринської, С.У. Гончаренка,

М.С. Гриценка, М.Ф. Даденкова, О.С. Залужного, Н.П. Калениченко, В.О.Онищука, В.І. Помагайби, В.П. Протопопова, Я.П. Ряппо, О.Я. Савченко, І.О. Соколянського та інших) представлена персоналія має також вагоме значення, оскільки Яків Борисович Резнік працював у відділі дидактики Українського науково-дослідного інституту та писав підручники українською мовою для молодших школярів. Серед них: «Математичний задачник для трудових шкіл» та інші. На думку Миколи Дмитровича Ярмаченка, становлення педагогічних поглядів Якова Борисовича Резніка, яке відбувалося під впливом педагогічної думки першої половини ХХ ст. та його погляди збігалися з ідеями провідних українських учених О.Астряба, М.Даденкова, А.Зільберштейна, Г.Костюка, С.Литвинова, В.Масальського, С.Чавдарова, П.Чамати та інших мали право на визнання та висвітлення його педагогічної спадщини в науці. З названими відомими ученими він був особисто знайомий. На формування педагогічних поглядів Якова Борисовича Резніка значною мірою вплинули ідеї народності, активності й самостійності навчання К.Ушинського, ідеї колективного виховання А.Макаренка та ін. Яків Резнік був одним із перших українських учених, хто багато праць присвятив спадщині А.С. Макаренка. Основні напрямки науково-педагогічної діяльності ученого полягали у викладацькій роботі середніх і вищих навчальних закладах Києва, Чорнобиля, Кам'янець-Подільського, Одеси, Кустаная, Старобільська; управлінська діяльність у Київській вечірній робітничій школі ім. Гройстера, створення Дослідного дитячого будинку та керівництво ним, у київському кабінеті соціальної педагогіки Обласної педологічної станції; написання методичних посібників, підручників з математики та розробка програм; науково-педагогічна діяльність у лабораторії дидактики Українського науково-дослідного інституту педагогіки (так називався, у той час Інститут педагогіки НАПН України) над удосконаленням загальних проблем дидактики; активна участь у реформуванні шкільної освіти; поширення передових педагогічних ідей на I та II Всеукраїнських учительських з'їздах (1917), нарадах у справі організації народної освіти в Україні (30-40-ві роки). Отже, така плідна наукова діяльність ученого, не мала лишитися недослідженою. Педагогічна спадщина Якова Борисовича мала бути розкритою широкому загалу науковців, учених та науковців. Педагог залишив значно велику і цінну наукову спад-

щину, у тому числі підручники, посібники, ряд статей на педагогічні теми українською та іншими мовами. Яків Резнік зробив помітний внесок у справу розбудови національної української школи, зокрема педагогічної науки. Видав близько 200 підручників, навчальних та методичних посібників, статей. Він є автором таких праць: «Методика закріплення навчального матеріалу» (1940), «Психологічні основи навчального процесу» (1940), «Методи викладання в Радянській школі» (1941), «Пояснювальне читання в початковій школі» (1947) та ін.» [24, с. 15].

Так, творча спадщина Якова Борисовича Резніка у 2008 році була представлена широкому науковому загалу. Світлана Шевченко блискуче захистила дисертацію на тему: «Педагогічна спадщина Я.Б. Резніка (1892-1952)» зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки під офіційним керівництвом доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена АПН України Микола Дмитровича Ярмаченка, але ґрунтовно, кваліфіковано, науково підготувала провідний науковий співробітник відділу, кандидат педагогічних наук Людмила Семенівна Бондар. Людмила Семенівна, як справжній науковий керівник, високопрофесійно підготувала свою дослідницю. За надану можливість відчувати себе справжнім науковцем уже багато років Вам Людмила Семенівна, Велика подяка, від дуже вдячної учениці! За допомогу, можливість та спроможність захистити і вперше висвітлити ще не досліджену спадщину першого доктора педагогічних наук на Україні в 1940-х роках Якова Борисовича Резніка. Дякую Ларисі Дмитрівні Березівській і відділу який сприяв виходу у науковий світ такої цікавої роботи.

Відділ історії педагогіки працював над різними науково-дослідними темами, які торкалися проблем національного характеру шкільної освіти, діячів, які боролися за українську культуру, мову, діячів, які в складних умовах виховували молодь України. Так, завідувач Наталія Петрівна Дічек досліджувала спадщину А.С. Макаренка. Серед здобутків Наталії Петрівни – монографія «А. Макаренко і світ: аналіз англomовних студій» (2005), співавторство у 12 колективних монографіях і навчальних посібниках, співавторство у виданнях «Педагогічний словник» (2001), «Енциклопедія освіти» (2008; 2021). За роки роботи в Інституті опублікувала 287 наукових статей у фахових видан-

нях України. Загалом має 345 публікацій, 2 з них у виданнях, що належать до наукометричних баз Scopus та WoS [10].

Дякуючи завідувачу Наталії Петрівні Дічек з 2000-х років лабораторією історії педагогіки було започатковано таку форму активізації просвітницько-популяризаторської діяльності, як щорічне проведення круглих столів, «присвячених висвітленню й обговоренню творчості видатних постатей української педагогіки – Я.Ф. Чепіги (2000), С.Х. Чавдарова (2002), С.О. Сірополка (2004), А.С. Макаренка (2003; 2008), Г.Г. Ващенко (2003), В.П. Ніжинського (2005), М.Ф. Даденкова (2005), О.М. Руська (2006), І. Огієнка (2007), П. Куліша (2018), К. Ушинського (2023), Я. Корчака (2023)» [10].

Досліджуючи розвиток національної школи і педагогічної думки в Україні у вимірі історико-генетичного та проблемно-контекстуального підходів, співробітники відділу (лабораторії) під керівництвом Наталії Дічек опублікували такі солідні колективні праці, як «Маловідомі першоджерела української педагогіки» (2003), 2-томний навчальний посібник «Українська педагогіка в персоналіях» (2005)» [9, 10].

У 2007 році відбулося 80-річчя Інституту педагогіки НАПН України. У цей час, у межах дослідження колективної теми «Педагогічні основи реформування шкільної освіти в Україні (середина XIX – перша половина XX ст.)» М.Д. Ярмаченко працював над рукописом монографії, присвяченої 80-річчю від дня заснування УНДППу («Флагман української педагогіки (До 80-річчя від дня заснування Інституту педагогіки АПН України)»). Її завершила та підготувала до друку як відповідальний редактор Н.П. Дічек (2007) [9; 10].

Відповідно до планових наукових досліджень відділу історії та філософії освіти у 2007-2009 рр., за його результатами виконання було видано навчальний посібник «Новаторські навчально-виховні заклади в Україні (кінець XIX-XX ст.)» (2010); проведено всеукраїнський круглий стіл, присвячений пам'яті М.Д. Ярмаченка; в 2011 р. – всеукраїнський круглий стіл з нагоди 85-річчя Інституту педагогіки та 20-річчя НАПН України; у 2010-2012 рр. видано монографію «Диференційований підхід до організації педагогічного процесу в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.)» (2013), яку відзначену Дипломом 2-го ступеню у конкурсі НАПН України» [9].

Також, у 2012 році відбувся захист кандидатської дисертації Алли Анатоліївни Загородньої за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки і в 2020 році Алла Анатоліївна успішно захистила докторську роботу зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Всі праці Алли Анатоліївни Загородньої представлені широкому науковому загалу і внесено до електронної бібліотеки Інституту педагогіки НАПН України.

У 2013-2015 рр. відділом історії та філософії освіти було видано монографію «Організація навчального процесу в історії вітчизняної школи: від уніфікації до диференціації (40-80-ті рр. XX ст.)» (2018). Крім того, «від 1993 р. до 2016 р. науковці відділу були незмінними організаторами щорічних Всеукраїнських педагогічних читань за загальною темою «В.О. Сухомлинський і сучасність» [9].

Від 2016 р. тематику відділу спрямовано на дослідження «близької історії» національної освіти – доби суверенного буття Української Держави. 2017 р. відділ реформовано у відділ «Історії та філософії освіти».

У 2016 році відзначено 90-й ювілей Інституту педагогіки НАПН України, який заснований у 1926 році, і є провідною установою й до нині, що 90 років формує освітню політику та науково-педагогічну думку в Україні. Носить свої традиції, розробляє нові методи навчання та його професійний колектив науковців робить значний внесок у розвиток сучасної педагогіки, поєднуючи багату історію з інноваціями. «Ювілей будь-якої наукової установи державного значення – привід для огляду досягнень, аналізу напрацювань, узагальнення здобутків. Повною мірою це стосується діяльності Інституту педагогіки НАПН України» [7, с. 7]. «До досягнень науковців Інституту належить створення підручників нового покоління, монографій, навчально-методичних комплектів з окремих предметів (з української мови, української та зарубіжної літератур, іноземної мови, географії, хімії, математики, фізики, історії), а також електронних засобів навчального призначення та їхніх комплексів. Лише за останні 10 років науковцями опубліковано 41 монографію, понад 230 підручників, майже 740 навчальних і методичних посібників, програм для середньої школи, навчальних посібників для студентів вищих педагогічних навчальних закладів і вчителів» [7, с. 26].

З 2018 р. відділ започаткував щорічне проведення всеукраїнських науково-практичних конференцій за загальною темою «Історія та філософія освіти у незалежній Україні». За результатами роботи видано 7 збірників матеріалів проведених масових заходів». Також за темою дослідження «2016-2018 рр. відділом історії та філософії освіти було написано монографію «Процеси диференціації в шкільній освіті незалежної України (історико-аналітичний аспект)», відзначену Дипломом 2-го ступеню у конкурсі НАПН України (2019). За наступною темою дослідження з 2019-2021 рр. було видано монографію «Парадигми розвитку та тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності (1991-2017)», відзначену Дипломом 1-го ступеню у конкурсі НАПН України (2023). Науковців відділу мають високий ступінь публікаційної активності, про що свідчать розміщені в е-бібліотеці різноформатні публікації» [9].

У жовтні 2021 року Інститут педагогіки НАПН України відзначив своє 95-річчя, підтверджуючи статус провідної наукової установи, що з 1926 року він системно розробляє освітні процеси, методики навчання та виховання. Ювілейні заходи, включно з круглими столами, підкреслили внесок інституту в розбудову національної освіти та педагогічної науки. «Інститут став першою науковою і водночас дослідною установою на теренах України, де започаткували системне вивчення освітніх процесів та цілеспрямоване розроблення різноманітних актуальних теоретичних й методичних питань забезпечення ефективного навчання та виховання дітей і молоді, підготовки вчителів і наукових кадрів у галузі педагогіки» [8].

Отже, протягом досліджуваного періоду силами науковців відділу під керівництвом Наталії Дічек для розвитку освіти України видано чималу наукову продукцію, яка упроваджується у вищих навчальних закладах України та представлена в електронній бібліотеці та на сайті Інституту педагогіки НАПН України.

За віддану багаторічну і плідну працю, велика подяка, шановній Наталі Петрівні Дічек, як керівниці відділу за дослідження різних науково-дослідних тем, безбосередньо за турботу про діяльність та відповідальність відділу, за свій колектив який спрямовує до наукової праці, до бажання щось творити, поширювати і розвивати в собі нові горизонти освітянської науки!. Відповідно глибока шана і повага

всьому керівництву Інституту педагогіки НАПН України за приємні минути спілкування, за багаторічну плідну працю пліч о пліч не лише, як дослідник, науковець і творець своєї наукової стежини, а як людина, яка пишається тим, що має можливість працювати в такому культурно-професійно-освітньому колективі!

Досліджувані роки для відділу історії та філософії освіти були надзвичайно плідними, різнохарактерними у всіх видах діяльності: круглі столи, педагогічні читання, Всеукраїнські конференції; публікації: монографії, посібники, хрестоматії, статті і тези, матеріали в пресі, які розкривали перед читачами національно-патріотичне виховання, процеси індивідуалізації в шкільній освіті України, починаючи з перших років незалежності (1991–2010), провідні тенденції у реформуванні шкільної освіти у 1991–2017 рр. філософсько-освітній дискурс реформованих процесів в освіті, зокрема у шкільній та значення філософії для стратегічного забезпечення оновлення української освіти.

3. Національні погляди діячів минулого

Провідне місце в українській освіті і в наукових дослідженнях відділу історії та філософії освіти патріотичне виховання посідало одне з основних проблем досліджень. У наукових розвідках відділу представлено ряд діячів минулого, їх аналіз праць. Проаналізувавши історичну, філософську, педагогічну та методичну літературу публікацій Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, Л. Українку, К. Ушинського, Т. Шевченка та інших видатних діячів освіти України ми бачимо, що патріотизм можна побачити в українських казках, легендах, народних піснях, міфах, прислів'ях та приказках. Згадаймо, що в XVII столітті запорізьке козацтво стало одним із феноменів патріотизму в історії України, де головною ідеєю стала свобода, самостійність та незалежність людини, виховання сильних, сміливих та мужніх оборонців своєї держави. Так, у свій час, значний внесок в теорію та практику патріотичного виховання зробив К. Ушинський. Однією з найважливіших соціальних і педагогічних проблем Ушинський вважав ідею народності виховання. «Народність» він розумів, як історію того чи іншого народу, його історичний розвиток, географічні й природні умови, в яких живе народ, соціальні, культурні, національні та інші особливості народів. Спільною особливістю всіх

народів Ушинський вважав виховання людей. Народність він вважав основою виховання підростаючого покоління в душі патріотизму, любові до Батьківщини та свого народу.

У своїй статті «Рідне слово» Ушинський у барвистих і хвилюючих тонах писав про значення рідної мови: «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне і вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук, небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори, долини, її ліси й ріки, її бурі і грози – весь той глибокий, повний думки й почуття, голос рідної природи, який лунає так гучно в любові людини до її іноді суворой батьківщини, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу» [13].

Видатна діячка Софія Русова просвітницького руху кінця XIX – початку XX століття все своє життя і діяльність присвятила вихованню дітей, педагогічній і культурно-просвітницькій праці; створила свою власну школу виховання дітей, яка була визнана науковими колами багатьох країн світу. Вона є автором концепції національного виховання. На початку XX століття писала: «В житті кожної шляхетної людини має світити велика ясна зірка: щаслива доля рідного народу». Виховання любові до Батьківщини, до своєї Вітчизни – це завдання надзвичайно складне». «Найдорожчий скарб кожного народу – його діти, його молодь і що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою воно ставиться до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя» [18].

«У національно-патріотичному вихованні С. Русова, відводила родині, бо перші уяви і моральні почуття у дитини викликають її батьки, що підходять до колиски, бавлять, пестують, купують дитину, граються з нею. Турбота, ласка з боку рідних та близьких, радість, яка оточує дитину в здоровій, згуртованій сім'ї, виховують у дітей перші почуття симпатії, любові до батьків, дідусів і бабусь, братів, сестер, породжують прагнення спілкуватися з ними, а згодом і піклуватися про них. Приклад батьків, старших членів сім'ї стає для дитини тим

животворним джерелом, з якого виростає поступово почуття любові до людей, до свого рідного краю, народу, своєї Батьківщини» [18]. Крім того, «С.Русова наголошувала, що в кожному навчально-виховному закладі України має бути добре продумана й чітко спланована система національного виховання, щоб «свідомо розвивати кожну дитину як бажаного майбутнього громадянина своєї країни, свого народу». Мала дитина може лише стихійно любити людей і оточення, серед якого вона живе. Але стихійна прив'язаність до рідної природи, своїх людей, до рідних звичаїв може набути різних форм у залежності від того, як виховують дитину, в яких умовах вона розвивається» [18].

У найскладніші періоди української історії відомі діячі, педагоги і науковці, які боролися за національну освіту, дбали про збереження традицій та культуру України. Їхній доробок сьогодні вкрай необхідний. Спадщина минулих поколінь є вагомим джерелом та основою національної освіти. Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко, П. Куліш, Ю. Федькович, І. Огієнко, С. Русова, К. Ушинський, В. Сухомлинський, О. Тихий та інші у своїх дописах, працях, поезії, прозі, публіцистиці, наукових статтях про національно-патріотичну тему писали, як провідну систему освіти та її взірець на яку мали рівнятися молодь та школярі України. Всі вони самовіддано і послідовно обстоювали національні цінності, виховували любов до рідної мови, культури. Не менш важливими стали талановиті українські освітяни: В. Дурдуківський, Г. Іваниця, О. Музиченко, І. Огієнко, С. Русова, П. Холодний, Я. Чепіга, С. Черкасенко та ін., «які у першій третині ХХ ст. в умовах русифікації, що її провадила Російська імперія, а згодом, після проголошення Української Народної Республіки та під час Української революції (1917-1921) і навіть після захоплення в 1919 р. більшовиками українських земель, активно і наполегливо розбудовували саме національну освіту, нову українську школу як основу демократичної незалежної держави України. Більшість з них – жертви сталінської тоталітарної системи – поклали життя на вівтар служіння улюбленій справі, лише декотрим пощастило емігрувати. А їхні праці, як такі, що не відповідали постулатам радянського суспільства, вилучили з наукового простору» [3, с. 26]. Українські вчені доводять, що «понад 100 років потому українські педагоги намагалися показати велике значення національно-патріотичного виховання для розвитку укра-

їнської дитини зокрема й української нації в цілому. Вони визначили дієві засоби національного виховання: українська школа, українська мова навчання, зміст освіти, запровадження предметів українознавства (українська мова і література, історія і географія України); позанавчальна робота і позашкільна освіта, зокрема, присвячені відомим українським культурним діячам літературно-музичні свята, екскурсії, гуртки, українська пісня, українська книга, українська бібліотека, українська іграшка, учнівські організації; періодична преса тощо [4; 2]. Отже, як зазначає Лариса Березівська «педагогічна біографіка є носієм національно-патріотичної свідомості. Ідеї видатних дочок і синів українського народу, які в умовах антиукраїнської політики російської та радянської імперій відстоювали розвиток національної освіти, посприяли формуванню національно-патріотичної свідомості українського суспільства та заклали підвалини нинішніх реформаторських процесів, розбудови Нової української школи. Саме їхні біографії є взірцем національно-патріотичної свідомості та мають бути широко представлені в освітньо-науковому просторі задля виховання в дітей і молоді поваги та любові до Батьківщини, становлення громадянина-патріота незалежної України» [4, с. 2].

Степан Васильченко у Замітках народнього вчителя «Народня школа на Вкраїні» писав: «опріч усяких перешкод, що стоять на стежці до освіти загалом по всіх школах у «россії», має кожному відому власну болячку, – то нерідна мова, якою вчать українських дітей по школах. Про се не раз говорено вже, але в сій замітці маємо на увазі показати читачам спостереження над самим життям народньої школи на Вкраїні; се, гадаємо, повинно зацікавити людей, яким лежить на серці справа народньої освіти в ріднім краї, – тим паче, що експериментальних дослідів дуже мало в небагатій взагалі, що до сього питання, літературі. Будемо сподіватись, що з'являться незабаром коштовні й докладні праці про се, – а тим часом не будуть, може, зайвими й наші коротенькі замітки на підставі власного досвіду та спостережень фундаментальною ознакою українськості, золотим її осердям. Вона забезпечує Для української дитини, що часто приходиться до школи не знаючи ані єдиного слова «московського», школа з першого ж разу робить вражіння чогось чужого, від її життя далекого. Дитина часто не впізнає свого навіть власного ймення, вимовленого офіційною

мовою, – мовою школи; хлопець, наприклад, з самого малу знає себе за Панаса, а в школі раптом з його виходить Афанасій. Перші слова вчителя до дітей, промовлені не тією рідною мовою, яку дитина до того чула кругом себе, зразу цілу безодню кладуть у дитячому розумінні між домівкою та школою. Вчення в народній школі з новинками, як відомо, повинно починатися з найлегшого; роботи повинно давати дітям зразу потроху, щоб їх непомітно для їх самих втягти в шкільну науку. По народній школах на Україні перші місяці науки – то каторжна праця, що не по силі ні дітям, ані самому вчителеві. Наламувати дитячий язик, що зовсім не призвичаївся до «московської» мови, зачувати незнайомі слова й разом учити читати – це скидається просто на якесь глузування з дитини, яку силоміць ставлять в становище якогось дурника, що нічого з тієї досадної науки не розуміє і через те не може навіть найлегшого збагнути своїм понівеченим розумом. А з цього виходить, що більша частина дітей з першої групи одразу кидає школу, а і з тих, що зосталось на муку, велику частину треба виділити в окремих кутках, як цілком безнадійних».

Степан Васильченко наполягав, що «мова байок, казок, приказок, пісень, – то рідна дитині мова, і все те знайоме їй з домашнього життя. Він писав «що ж до шкіл народніх на Україні, то окремих підручників, пристосованих до українського народнього життя, немає, і українські діти повинні вчитися по тих книжках, що складаються для дітей іншої народности. Виходить, ніби й автори сих книжок, і всі служители народньої просвіти змовилися і признали, що загальні закони виховання дітей на українській народ «не распространяются» Треба тільки поглянути на те, як відбувається вчення в на шій народній школі по цих книжках, щоб уявити всю їх непридатність для шкіл не України. Тоді як дітям «московської нації» все, написане в книжці, рідне, зрозуміле, – українським детям мало не на кожному слові – загадка» [27, с. 65-67, 69].

Дмитро Донцов боровся за націоналізм. І в своїй праці «Нове життя» розкрив «зміст української ідеї – яскравість, виключність, всеобіймаючість про національну ідею, що хоче жити, має одверто голосити свій остаточний ідеал власновладства супроти зовнішніх, так як і проти внутрішніх сил, що сковують її енергію. Мети нації не обмежуються завданнями дня, ані тим станом, який застала дана генера-

ція. Нація глядить в минуле, звідки в традиціях шукає свою відправну точку, і в майбутнє, яке має урядити для будучих поколінь, ретроспективно і перспективно, не нехтуючи традиціями, ані провідною ідеєю майбутнього в ім'я «завдань дня» [20, с. 82].

Леся Українка намагалася боротися із московщиною за українську пресу, підручники рідною мовою: «щоб я знала, як буде з сею справою. Тим часом я сама розпочинаю прохання до українців у Москві з Вашої власної шановної особи і прошу від імені бібліотечної комісії тов[ариства] «Просвіта», чи не будете ласкаві подарувати нам до бібліотеки Ваші твори й видання та, може, й так знайдуться у Вас неконечне потрібні для Вас самих книжки (не тільки вкраїнською, але й всякою іншою мовою). Наша мета – зробити нашу бібліотеку настільки багатою й розмаїтою, щоб українець, пробуваючи в Києві, не потребував ходити по чужих бібліотеках, а міг би знайти загоду в своїх літературних потребах у рідній інституції. Хотілось би вірити, що *Ukraina farà da se* хоч у сій справі...» [21, с. 207].

«І все ж таки – нове життя бере своє! Все ж таки та думка про законне право красної української мови, думка, що була кинута між кращими українськими людьми, як добре зерно в добру ріллю, не вмерла, не затоптана ворожими ступнями. Вона жива і пробиває собі путь під світлом і теплом насталої волі. Одно з найбільш болючих питань, для нас, українців, є шкільне питання, питання життя або смерті українського народу... Кожна окрема людина, тим більше кожен народ, має загальнолюдське право розгортати свої природні національні сили, має право вчитись у своїй національній школі» – писала з гордістю і надією на краще майбутнє українського народу Олена Пчілка [22, с. 307].

Пантелеймон Куліш зазначав, що «щасливий той народ, що має добрі школи. Спромогтися на добрі школи важко так через недоліки, не так через убожество, як через передсуди, що йдуть з давніх-давен із народу в народ. Плакали колись батьки та матірки, віддаючи дітей у школу, а як же було дітям! Чому вони плакали? Того, що у школі починалося інше життя, не те, що вдома. Учителі, набравшись навпіл з гріхом науки по чужих землях, або й щирі чужоземці, поважали домівку своїх учнів вертепом зла, яке вони начебто мають повикоріювати у своїх учнях» [23, с. 207].

Петро Ліницький стверджував, що «звичайно виховний вплив суспільства не є свідомим і домірним, а тільки автоматичним і більше потенційним, активнішим; свідомим же і вимірним він стає лише через вплив основних громадських установ; так як особливо сім'я і школа» [24, с. 256]. На його думку «шкільне навчання має бути таким, що виховує розумові, взагалі духовні сили учнів, а для цього воно має мати характер філософський, тобто у всякому занятті головна участь повинна керуватися думками, вона повинна діяти на розум, пробуджувати, і пробуджувати з почуттями, емоціями і в цьому сенсі можна справді визнати ідеї школи - духовними силами. При такому характері шкільне навчання мало б зв'язок із сімейним вихованням, і саме було б виховуючим» [25, с. 263].

Тарас Шевченко писав: «в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля. Нема на світі України, Немає другого Дніпра... [28, с. 411].

Визначаючи основною метою виховання української молоді – служіння Богові й Батьківщині, Г.Ващенко обґрунтував і найважливіші риси, які необхідно виховувати в українській молоді – ідеалістично-релігійний світогляд, який, у свою чергу, має особливе значення для формування волі й характеру і взагалі поведінки людини, любов до Батьківщини, високу й безкомпромісну принциповість, мужність, чесність, людяність і гуманізм. Він писав: «Здоровий патріотизм не виключає доброго ставлення й пошани до інших народів. Так само, як добре вихована людина поважає свою власну гідність і разом з тим гідність інших людей, так і справжній патріот ставить до всіх без винятку народів і при всіх політичних обставинах доброзичливо і з пошаною, – що йому зовсім не властива 95 національна ворожнеча. Навпаки, коли, якийсь народ намагається насильно підкорити собі інший народ, експлуатує й знущається з нього, справжній патріот вступає в боротьбу з поневолювачем і, зрозуміло, не може мати до нього добрих почувань». До змісту основних понять національно-патріотичного виховання належать такі, як-от: «етнос, народ, нація, національний, націоналістичний, патріотизм, українська мова як інтегральний складник патріотизму, якості громадянина патріота, патріотичні цінності». «наша Батьківщина – Україна, що українці мають свою мову, відмінну від мови інших народів і т. ін. А далі, коли дитина підросе й стане більше розуміти, їй слід від часу до часу. Не насилуючи її уваги, в простій

формі розповідати про Україну, про її минуле, природу, звичаї тощо. «...питання виховання патріотизму в української молоді, мусимо підкреслити, що завданням такого виховання має бути патріотизм свідомий, бо тільки він забезпечує планову, організовану участь у боротьбі за Батьківщину, за її добробут і високий культурний рівень. Але, я було зазначено вище, стихійний патріотизм є фундаментом для патріотизму свідомого; тому стихійну любов до Батьківщини не треба нехтувати, а, навпаки, всіма засобами підтримувати». На думку Григорія Ващенко: «школа, будучи спеціальними освітньо-виховним закладом, у той же час не повинна відокремлюватись від громадського життя. Тільки при цій умові буде виховуватися свідомість органічної єдності з нацією. З цього погляду особливо велику роль відіграють національні свята. Школа з усім складом педагогів і учнів має брати в них найактивнішу участь. Не обмежуючись чисто шкільними вечірками і академіями, школа має брати участь у спільних богослужіннях і походах, що організуються для цілого населення даного міста чи села. В місцевостях, де мало інтелігенції, школа, як культурний осередок, мусить взяти на себе ініціативу в організації національних свят. Тоді краще академії, вистави та інше влаштовувати в шкільному будинку, в якому мають сходитись не тільки батьки учнів, а і взагалі всі, хто хоче взяти участь у святі. На підставі свого досвіду можу сказати, що така організація національних свят має величезний виховний вплив як на учнів, так і на дорослих» [6, с. 94-96].

У трактуванні суті змісту, форм і методів національного виховання значний внесок зробили педагоги А.Макаренко та В. Сухомлинський. Антон Семенович Макаренко патріотичне виховання трактував як одну із головних складових цілісної системи виховання молоді людини. Василь Олександрович Сухомлинський наполягав на тому, що патріотичне виховання доцільно здійснювати на загальнолюдських та національних цінностях, серед якими провідними є любов до рідної землі, народу й Батьківщини, любов до найбільш рідних людей, любов до рідної мови, праця на благо свого народу і Батьківщини. Віг писав: «Я намагався уявити кожного з моїх вихованців дорослою людиною. Мене тривожили думки: яким громадянином, якою людиною ти станеш, малюк? Що ти принесеш суспільству, в чому буде твоя радість, чим ти захоплюватимешся і чим обурюватимешся, в чому знайдеш

своє щастя, який слід залишиш на землі? Як учитель і вихователь я прагнув до того, щоб перекласти в юні серця моральні цінності, створені і завойовані людством протягом багатьох століть, – любов до Батьківщини і свободи, непримиренність до поневолення й гноблення людини людиною, готовність віддати свої сили і життя в ім'я високих ідеалів – щастя та свободи людей» [11, с. 353].

Педагогічна спадщина збагачує поняття патріотизму совісністю, яку Василь Сухомлинський називав стрижневою і такою, що визначає решту людських якостей; повагою до людини загалом, любов'ю до сім'ї, до рідного міста/села, до природи, до рідної мови, почуттям обов'язку, відповідальності й вірності Батьківщині. Василь Сухомлинський вважав, що «як у маленького деревця, що ледве звелось над землею, дбайливий садівник зміцнює корінь, від сили якого залежить життя рослини протягом кількох десятиліть, так і вчитель повинен дбати про виховання у своїх дітей почуття безмежної любові до Батьківщини, відданості національним інтересам. Виховання цих якостей починається з того часу, коли дитина починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ. Дуже важливо, щоб дітям було дороге все створене старшими поколіннями, все здобуте і завойоване в тяжкій боротьбі за свободу та незалежність країни. Батьківщина починається для дитини зі шматка хліба і ниви пшениці, з лісової галявини і блакитного неба над маленьким ставом, з пісень і казок матері над колискою» [11, с. 354]. Великий педагог пріоритетизував необхідність виховання в учнів любові до свого народу, відповідальності, свідомої моральної поведінки щодо своєї Батьківщини.

Таким чином, найвищі цінності формуються в національному середовищі, віддзеркалюючи культурно-історичний досвід певного народу. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді завжди було в центрі уваги філософів, науковців, педагогів, психологів та інших.

Отже, представлене дослідження є одним із творчих періодів історичного розвитку не лише представлених науковців Інституту педагогіки НАПН України але й великим значенням серед його здобутків публіцистичного характеру у сфері діяльності освіти національно-патріотичного виховання школярів та української молоді зокрема. Дослідження науковців дають змогу розкрити нові підходи до творчих

методів педагогів, які уміло проводитимуть національно-патріотичне виховання у загальноосвітніх школах, зокрема на уроках з мови, літератури, історії, природознавства, географії. Це дасть змогу, нині з'ясувати, що найбільше впливатиме на школярів у початковій, середній та старшій школі з виховання патріотичного світогляду школярів.

Список літератури:

1. Dichek, N.P., Antonets, N.B., Shevchenko, S.M., Kopotun, I.M., Pohribna, D.V. (2021). Implementation of the Cross-Cultural Approach in the Modern School. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 4 (20), 210-244. DOI: <https://doi.org/10.26803/ijlter.20.4.12>; URL: <http://ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/3625>; <http://ijlter.org/index.php/ijlter/issue/view/94>; <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726113>
2. Makarov, Z., Ovsiankina, L., Tokueva, N., Shevchenko, S., Zagorodnya, A., & Tadeush, O. (2023). The Management of Innovation Processes in Higher Education Institutions of Ukraine on the Way to the Formation and Development of the European Knowledge Market. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 15, 4, 132-158. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.4/785>; URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/6360>
3. Березівська Л. Д. Педагогічна біографіка України як носій національно-патріотичної свідомості: діалог поколінь. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання* : зб. тез методол. семінару, 6 квіт. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки. Івано-Франківськ, 2023. С. 26–28. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735035/>
4. Березівська, Л. (2024). Педагогічна біографіка доби Української революції (1917–1921) як підґрунтя і джерело національно-патріотичного виховання дітей і молоді: діалог поколінь. *Науково-педагогічні студії*, (8), 11-28. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2028-8-11-28> URL: <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/129>
5. Бондаренко, Н. (2022). Ідеї українських інтелектуалів як підложжя національно патріотичного виховання. Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики (с. 1–13). КЗ Сумський ОППО. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731118>
6. Дічек Н.П. Григорій Ващенко. Виховання любові до Батьківщини (націоналізм і інтернаціоналізм) (уривок). Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 94-96. (487 с.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>

7. Дічек Н. Джерело освітньої думки: до 90-річчя Інституту педагогіки НАПН України (ретроспективний нарис). Український педагогічний журнал. 2016. № 3. С. 7-30. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7071109/1/%D0%94%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BA%20%D0%9D.%D0%9F.%D0%A3%D0%9F%D0%96.pdf>

8. Дічек Н. До 95-річчя Інституту педагогіки НАПН України. Історичний поступ відділу історії та філософії освіти *Педагогічна газета України*, 2021, № 6. С. 7. 16:32. 29.12.2021. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2564/

9. Дічек Н. Історія відділу історії та філософії освіти. 2024. URL: <https://undip.org.ua/about/structure/science-departments/education-history-philosophy/istoriia-viddilu-istorii-ta-filosofii-osvity/>

10. Дічек Н.П. Інститут педагогіки НАПН України. 2021. URL: <https://undip.org.ua/about/structure/science-departments/education-history-philosophy/dichek-nataliia-petrivna/>

11. Загородня А.А. Василь Сухомлинський. Біля джерел життєвого ідеалу. Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 353, 354. (487 с.) DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>

12. Загородня, А. (2024). Роль соціально-антропологічного чинника у процесі актуалізації питання національної самоідентифікації та самосвідомості народу в творчій спадщині eISSN: 2663-5739 Науково-педагогічні студії. Випуск 9, 2025 239 мислителів української діаспори. Наука і техніка сьогодні, 5(33), 621-630. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5\(33\)-621-630](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)-621-630); <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741293/1/>

13. Матеріал: Короткий змістовний аналіз підручників К.Д. Ушинського «Дитячий світ» та «Рідне слово». 2026. URL: <https://vseosvita.ua/library/korotkyi-zmistovnyi-analiz-pidruchnykiv-kd-ushynskoho-dytiachyi-svit-ta-ridne-slovo-565491.html>

14. Міністерство освіти та науки України. Наказ від 16.06.2015 № 641. Про затвердження Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. С.М. Квіт. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України № 641. (КОНЦЕПЦІЯ національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України, (8), 87–95). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>

15. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року Указом Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 року "Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" схвалено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

URL: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html>

16. 30 років Незалежності: знакові події в освіті. 2021. URL: <https://osvitoria.media/experience/znakovi-podiyi-v-osviti-za-29-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny/>

17. Прес-служба НАПН України. Круглий стіл «Інститут педагогіки – флагман української педагогічної науки». 16:05 22.02.2012. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/68/>

18. Теоретичні аспекти національно – патріотичного виховання. Історичний внесок видатних діячів в розвиток національно – патріотичного виховання. Миський палац для юнацтва. 2026. С. 4-5. URL: <https://www.palace.dp.ua/docs/metodichka.pdf>

19. Указ президента України №1013/2005 Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні Президент України. Віктор Ющенко. 4 липня 2005 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/10132005-2808>

20. Шевченко С.М. Дмитро Донцов. Націоналізм. Зміст української ідеї – яскравість, виключність, всеобіймаючість (уривок). Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 82 (487 с.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>

21. Шевченко С.М. Леся Українка. Лист до А.Ю. Кримського. (Уривок листа до А.Ю. Кримського). Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 207. (487 с.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>

22. Шевченко С.М. Олена Пчілка. Українізація шкіл (уривок). Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 307. (487 с.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>

23. Шевченко С.М. Пантелеймон Куліш. Виховання дітей за підмогою школи (уривок). Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 207. (487 с.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487>

2025-487 URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiivtvorennia/>

24. Шевченко С.М. Педагогічна спадщина Я.Б.Резніка (1892-1952) : дис... канд. наук: 13.00.01 – Київ: Інститут педагогіки НАПН України. 2008. URL: <https://dnpg.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/ryeznik-ya-b/fotogalereya/> <http://search.nbuv.gov.ua/aref/20080409000424>

25. Шевченко С.М. Петро Ліницький. Про виховання. Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 263. (487 с.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiivtvorennia/>

26. Шевченко С.М. Пріоритети сучасної освіти як предмет філософсько-освітньої рефлексії. Наука і техніка сьогодні, 5(33), 2024. С. 987-996. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5\(33\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)) URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/issue/archive>

27. Шевченко С.М. Степан Панасенко (Васильченко). Народня школа і рідна мова на Україні: замітки народнього вчителя. Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 65-67, 69 (487 с.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiivtvorennia/>

28. Шевченко С.М. Тарас Шевченко. І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє (уривок). Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упорядники-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. С. 411 (487 с.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiivtvorennia/>

29. Шевченко С.М. Традиції українського національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх школах: золота спадщина українських інтелектуалів (1990–2009 рр.). *Науково-педагогічні студії : науковий журнал* / голов. ред.: Л. Д. Березівська, І. М. Шоробура. Київ, 2025. Вип. 9. 307 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-226-242> URL: <https://dnpg.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/171>

30. Шевченко С.М. Філософсько-освітні погляди діячів України (1917 р. – 991 р.). Вісник науки та освіти, 11(17). 2023. 1257-1265. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-1257-1265](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-1257-1265) URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/7751>

References:

1. Dichek, N.P., Antonets, N.B., Shevchenko, S.M., Kopotun, I.M., Pohribna, D.V. (2021). Implementation of the Cross-Cultural Approach in the Modern School. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. 4 (20). 210-244. DOI: <https://doi.org/10.26803/ijlter.20.4.12> URL: <http://ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/3625>; <http://ijlter.org/index.php/ijlter/issue/view/9>
2. Makarov, Z., Ovsiankina, L., Tokuieva, N., Shevchenko, S., Zagorodnya, A., & Tadeush, O. (2023). The Management of Innovation Processes in Higher Education Institutions of Ukraine on the Way to the Formation and Development of the European Knowledge Market. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 15, 4, 132-158. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.4/785> URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/6360> [in English]
3. Berezivska, L. (2023). Pedahohichna biohrafika Ukrainy yak nosii natsionalno-patriotichnoi svidomosti: dialoh pokolin [Pedagogical biography of Ukraine as a carrier of national-patriotic consciousness: a dialogue of generations]. *Natsionalno-patriotichne vykhovannia ditei ta molodi v umovakh voiennoho stanu ta povoiennoho vidnovlennia Ukrainy: stratehii i zavdannia : zb. tez metodol. seminaru, 6 kvit. 2023 r., Kyiv-National-patriotic education of children and youth in conditions of martial law and post-war reconstruction of Ukraine: strategies and tasks: collection of abstracts of the methodological seminar, April 6, 2023, Kyiv*. 26–28. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735035/> [in Ukrainian]
4. Berezivska, L. (2024). Pedahohichna biohrafika doby Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921) yak pidgruntia i dzherelo natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei i molodi: dialoh pokolin [Pedagogical biography of theera of the Ukrainian Revolution (1917–1921) as a basis and source of national-patriotic education of children and youth: a dialogue of generations]. *Scientific and pedagogical studios*, (8), 11-28. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2028-8-11-28> URL: <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/129/121>; <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/129> [in Ukrainian]
5. Bondarenko, N. (2022). Idei ukrainskykh intelektualiv yak pidlozhzhia natsionalno patriotichnoho vykhovannia [Ideas of Ukrainian intellectuals as the basis of national patriotic education]. *Formuvannia hromadianskoi kultury v novii ukrainskii shkoli: tradytsiini ta innovatsiini praktyky* [Formation of civic culture in the new Ukrainian school: traditional and innovative practices] (p. 1–13). KZ Sumskyi OIPPO. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731118> [in Ukrainian]
6. Dichek, N. (2025). Hryhorii Vashchenko. Vykhovannia liubovi do Batkivshchyny (natsionalizm i internatsionalizm) (uryvok) [Hryhorii Vashchenko. Education of love for the Motherland (nationalism and internationalism) (excerpt)]. *Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek: [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.]; tekhn. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia]- Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy*

of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition]. 94-96. (487). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].

7. Dichek, N. (2016). Dzhereło osvıtoıi dumky: do 90-ričchia Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy (retrospektyvnyi narys) [Source of educational thought: to the 90th anniversary of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine (retrospective essay)]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal-V-kraїnський педагогічний журнал*. 3. 7-30. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707109/1/%D0%94%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BA%20%D0%9D.%D0%9F.%D0%A3%D0%9F%D0%96.pdf> [in Ukrainian].

8. Dichek, N. (2021). Do 95-ričchia Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy. Istorychnyi postup vıddilu istorii ta filosofii osvıty [До 95-річчя Інституту педагогіки НАПН України. Історичний поступ відділу історії та філософії освіти]. *Pedahohichna hazeta Ukrainy-Pedagogična gazeta Ukraїni*, 6. 7. 16:32. 29.12.2021. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2564/ [in Ukrainian].

9. Dichek, N. (2024). Istoriia vıddilu istorii ta filosofii osvıty [History of the Department of History and Philosophy of Education]. URL: <https://undip.org.ua/about/structure/science-departments/education-history-philosophy/istoriia-viddilustorii-ta-filosofii-osvity/> [in Ukrainian].

10. Dichek, N. (2021). Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy [Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine]. URL: <https://undip.org.ua/about/structure/science-departments/education-history-philosophy/dichek-nataliia-petrivna/> [in Ukrainian].

11. Zahorodnia, A. (2025). Vasyl Sukhomlynskyi. Bilia dzherel zhyttievoho idealu [Vasyl Sukhomlynsky. At the Sources of the Life Ideal]. *Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek: [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.]; tekh. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia]- Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition]. 353, 354. (487). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].*

12. Zahorodnia, A. (2024). Rol sotsialno-antropolohichnoho hynnyka u protsesi aktualizatsii pytannia natsionalnoi samoidentyfikatsii ta samosvidomosti narodu v tvorchii spadshchyni myslyteliv ukrainskoi diaspory [The role of the socio-anthropological factor in the process of actualizing the issue of national self-identification and self-consciousness of the people in the creative heritage of thinkers of the Ukrainian diaspora]. *Nauka i tekhnika sohodni* [Science and technology today], 5(33), 621-630. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5\(33\)-](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)-)

621-630 URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741293/1/Наука-i-техніка-5_33_-621-630%20Стаття%20Загородньої%20А.А..pdf [in Ukrainian].

13. Material: Korotkyi zmistovnyi analiz pidruchnykiv K.D. Ushynskoho «Dytiachyi svit» ta «Ridne slovo» [Material: A brief content analysis of K.D. Ushynsky's textbooks "Children's World" and "Native Word"]. 2026. URL: <https://vseosvita.ua/library/korotkyi-zmistovnyi-analiz-pidruchnykiv-kd-ushynskoho-dytiachyi-svit-ta-ridne-slovo-565491.html> [in Ukrainian].

14. Ministerstvo osvity ta nauky Ukrainy. Nakaz vid 16.06.2015 № 641. Pro zatverdzhennia Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi. Zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei i molodi ta metodychnykh rekomendatsii shchodo natsionalno-patriotichnoho vykhovannia u zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh, S.M. Kvit [Ministry of Education and Science of Ukraine. Order of 16.06.2015 No. 641. On approval of the Concept of National-Patriotic Education of Children and Youth. Measures for the implementation of the Concept of National-Patriotic Education of Children and Youth and methodological recommendations for national-patriotic education in general education institutions, S.M. Kvit.]. (2015). (Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. *Informatsiinyi zbirnyk ta komentari Ministerstva osvity i nauky Ukrainy – Information collection and comments of the Ministry of Education and Science of Ukraine*, (8), 87–95). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> [in Ukrainian].

15. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku Ukazom Prezidenta Ukrainy № 344/2013 vid 25 chervnia 2013 roku «Pro natsionalnu stratehiuu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku» skhvaleno Natsionalnu stratehiuu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period Until 2021 Decree of the President of Ukraine No. 344/2013 dated June 25, 2013 “On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period Until 2021” approved the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period Until 2021]. URL: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvytku-osviti-v-ukrayini.html> [in Ukrainian].

16. 30 rokiv Nezalezhnosti: znakovi podii v osviti [30 years of Independence: landmark events in education]. (2021). URL: <https://osvitoria.media/experience/znakovi-podiyi-v-osviti-za-29-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny/> [in Ukrainian].

17. Pres-sluzhba NAPN Ukrainy. Kruhlyi stil «Instytut pedahohiky – flahman ukraïnskoi pedahohichnoi nauky» [Round table «Institute of Pedagogy – the flagship of Ukrainian pedagogical science»]. 16:05 22.02.2012. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/68/> [in Ukrainian].

18. Teoretychni aspekty natsionalno – patriotichnoho vykhovannia. Istorychnyi vnesok vydatnykh diiachiv v rozvytok natsionalno – patriotichnoho vykhovannia [Theoretical aspects of national-patriotic education. Historical contribution of prominent figures to the development of national-patriotic education]. (2026). *Miskyi palats dlia yunatstva – City Palace for Youth*. 4-5. URL: <https://www.palace.dp.ua/docs/metodichka.pdf> [in Ukrainian].

19. Ukaz prezidenta Ukrainy №1013/2005 Pro nevidkladni zakhody shchodo zabezpechennia funktsionuvannia ta rozvytku osvity v Ukraini Prezydent Ukrainy. Viktor Yushchenko. 4 lypnia 2005 roku [Decree of the President of Ukraine No. 1013/2005 On urgent measures to ensure the functioning and development of education in Ukraine President of Ukraine. Viktor Yushchenko. July 4, 2005]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/10132005-2808> [in Ukrainian].

20. Shevchenko, S. (2025). Dmytro Dontsov. Natsionalizm. Zmist ukrainskoi idei – yaskravist, vyklichnist, vseobiimaiuchist (uryvok) [Dmytro Dontsov. Nationalism. The content of the Ukrainian idea – brightness, exclusivity, all-encompassingness (excerpt)]. *Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek: [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.]; tekh. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia]-Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition].* 82 (487) DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].

21. Shevchenko, S. (2025). Lesia Ukrainka. Lyst do A.Yu. Krymskoho. (Uryvok lysta do A.Yu. Krymskoho) [Lesya Ukrainka. Letter to A.Yu. Krymsky. (Excerpt from a letter to A.Yu. Krymsky)]. *Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek: [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.]; tekh. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia]-Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition].* 207. (487) DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].

22. Shevchenko, S. (2025). Olena Pchilka. Ukrainizatsiia shkil (uryvok) [Olena Pchilka. Ukrainization of schools (excerpt)]. *Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek: [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.]; tekh. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia] – Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition].* 307. (487) DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].

23. Shevchenko, S. (2025). Panteleimon Kulish. Vykokhuvanniaditeizapidmohoiu shkoly (uryvok) [Panteleimon Kulish. Raising children with the help of schools (excerpt)]. *Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek : [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.] ; tekh. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia]- Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition]. 207. (487 p.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].*

24. Shevchenko, S. (2008). Pedahohichna spadshchyna Ya.B.Riezniaka (1892-1952) : dys... kand. nauk: 13.00.01 [Pedagogical heritage of Ya.B. Reznik (1892-1952): dissertation... candidate of sciences: 13.00.01]. Kyiv: *Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy- Kyiv: Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine*. URL: <https://dnpb.gov.ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/ryeznik-ya-b/fotogalereya/> <http://search.nbuv.gov.ua/aref/20080409000424> [in Ukrainian].

25. Shevchenko, S. (2025). Petro Linytskyi. Pro vykhovannia [Petro Linytsky. On Education]. *Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek : [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.] ; tekh. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia] – Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition]. 263. (487). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].*

26. Shevchenko, S. (2024). Priorityety suchasnoi osvity yak predmet filosofsko-osvitnoi refleksii [Priorities of modern education as a subject of philosophical and educational reflection.]. *Nauka i tekhnika sohodni- Science and technology today*, 5(33), 987-996. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5\(33\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)) URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/issue/archive> [in Ukrainian].

27. Shevchenko, S. (2025). Stepan Panasenko (Vasylchenko). Narodnia shkola i ridna mova na Vkraini: zamitky narodnoho vchytelia [Stepan Panasenko (Vasylchenko). Folk School and Native Language in Ukraine: Notes of a Folk Teacher.]. *Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek : [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.] ; tekh. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia]- Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy*

of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition]. 65-67, 69 (487). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].

28. Shevchenko, S. (2025). Taras Shevchenko. I mertvyim, i zhyvym, i nenarozhdennym zemliakam moim v Ukraini i ne v Ukraini moie druzhnieie poslaniie (uryvok) [Taras Shevchenko. To my dead, living, and unborn compatriots in Ukraine and outside Ukraine, my friendly message (excerpt)]. [*Filosofsko-pedahohichna dumka Ukrainy u konteksti natsiietvorennia : khrestomatiia / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy ; za nauk. red prof. N. P. Dichek : [uporiadnyky-avtory: Dichek N. P., Zahorodnia A. A., Shevchenko S. M.]; tekh. uchast Maksymenko V. D. [Elektronne vydannia] – Philosophical and pedagogical thought of Ukraine in the context of nation-building: a reader / Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine; edited by Prof. N. P. Dychek: [compilers-authors: Dychek N. P., Zagorodnya A. A., Shevchenko S. M.]; technical participation by Maksymenko V. D. [Electronic edition]. 411 (487). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-765-7-2025-487> URL: <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/> [in Ukrainian].*

29. Shevchenko, S. (2025). Tradytsii ukrainskoho natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u zahalnoosvitnikh shkolakh: zolota spadshchyna ukrainskykh intelektualiv (1990–2009 rr.) [Traditions of Ukrainian national-patriotic education in secondary schools: the golden legacy of Ukrainian intellectuals (1990–2009)]. [*Naukovo-pedahohichni studii : naukovi zhurnal – Scientific and pedagogical studies: scientific journal. 9. 307. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-226-242> URL: <https://dnpgov.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/171> [in Ukrainian].*

30. Shevchenko, S. (2023). Filsofsko-osvitni pohliady diiachiv Ukrainy (1917 r. –1991 r.) [Philosophical and educational views of Ukrainian figures (1917–1991)]. [*Visnyk nauky ta osvity* [Bulletin of Science and Education], 11(17), 1257-1265. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-1257-1265](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-1257-1265) [in Ukrainian].